

Hundre år siden utgravningen Gåten Oseberg

Gravhaug over en dronning? Åsted for menneskeofring? Oseberghaugen holder på sine hemmeligheter. Men nye analyser avslører noen av dem.

TEKST TERJE GANSUM

EVENTYRET OM OSEBERGFUNNET startet en dag i august 1903, da professor Gabriel Gustafson ved Universitetets Oldsaksamling fikk besøk av gårdbruker Oscar Rom fra gården Oseberg i Vestfold. Rom hadde med seg en utskåret tregjenstand pyntet med sølvnagler, som han hadde gravd fram i en haug på eiendommen sin. To dager etter reiste Gustafson til Oseberg. Professoren gjennomførte en prøveutgraving 10. og 11. august og slo raskt fast at dette var en skipsgrav fra vikingtiden. Det var imidlertid for seint på året til å starte et omfattende gravearbeid, og Gustafson ba om at det ikke måtte graves videre i haugen.

Utgravningen av Osebergskipet foregikk året etter og ble avsluttet 5. november 1904. Takket være måten utgravningene ble gjennomført på og den gode dokumentasjonen i form av dagbøker, skissebøker og fotografier, kan vi hundre år seinere fortsatt få ny kunnskap om dette arkeologiske eventyret. Studier av dagbøker og fotografier fra gravingen viser at kon-

struksjonen av haugen må ha vært nøye planlagt. Å bygge Oseberghaugen var mye mer enn å legge en jordhaug over et skip.

Fase 1: Hvor skal haugen ligge?

Det haugbyggerne først måtte finne ut av, var hvor haugen skulle bygges. Slike monumenter ligger ikke på tilfeldige steder. Ofte ligger de høyt og fritt i landskapet, slik som de fleste gamle kirkene. Men denne haugen skulle ligge nede ved en bekk, på det laveste punktet i en smal dal, på fuktig mark.

Plasseringen kan nærmest karakteriseres som anti-monumental. Den ligger ikke på tunet til en gård, og ikke i nærheten av andre graver. Vi sitter på sett og vis med et svar, nemlig haugen, men vet ikke *hvorfor* de som bygde haugen, plasserte den akkurat her. Lite i Slagendalen er arkeologisk undersøkt, men langs bekkene ligger det et par store hauger. Kanskje er bekkene et element som kan ha med plasseringen å gjøre?

Fase 2: En grøft graves – om våren

Det første fysiske arbeidet som ble gjort, var å spa ut en ca. 23 meter lang grop til kjølen av skipet. Litt i underkant av hun-

dre kubikkmeter leire ble gravd opp. Noe av denne leiremassen dekket over vårblomster på den gamle markoverflaten. Vi kan derfor med stor sikkerhet slutte at dette arbeidet må ha startet om våren.

Det ble også lagt to trekantete steinlegginger ut til siden for grøften, i den nordre enden hvor akterstevnen kom til å stå. I sin dagbok for 1. juli undrer Gustafson på om steinleggingene er offerplasser. En av dem ble undersøkt, men den inneholdt bare trekull, så det er vanskelig å danne seg noen sikker oppfatning om hva disse steinleggingene ble brukt til.

Fase 3: Skipet trekkes opp fra fjorden

Skipet var trolig 14 år gammelt da det ble satt i haugen. Nyere undersøkelser av årringene i treverket tyder på at tømmeret til bordgangene ble hugget i 820 e.Kr.

Skipet ble nå trukket opp fra fjorden, som da lå ca. en kilometer lenger sør. Mye av strekningen ble skipet dratt over land på stokker. Stokkene lå fortsatt på plass under kjølen da skipet ble gravd fram. Baugen ble plassert slik at den pekte mot sør, i retning av fjorden som lå utenfor synsranden.

Utgravningsleder Gabriel Gustafson omgitt av sine medhjelpere.

Fase 4: Gravkammeret settes opp

Studier av årringene viser at eiketrærne som ble brukt til å bygge gravkammeret i skipet, ble felt sommeren 834 e.Kr. Vi kan ikke være helt sikre på at det ferske virket umiddelbart ble kløvd til grove planker og brukt til bygging av det store gravkammeret, men det er mulig.

Kammeret ble reist bak masten, i akterskipet. To kraftige stolper bar en overligger, en mønsås, som takplankene var festet til. Gavlvæggen mot nord og taket ble gjort ferdig. Denne sommeren var også flere i arbeid. En arbeidsstyrke spadde torv. Haugen består vesentlig av torvstykker. I alt gikk det med ca. 33 hektar torv i haugbyggingen. Andre brøt stein i fjellveggen under Oseberg gård, hvor det fortsatt er spor etter denne virksomheten. Til sammen gikk det med ca. 70 kubikkmeter med steinblokker.

Fase 5: En halv haug bygges

Etter at kammeret var reist, innredet haugbyggerne akterskipet. Her ble kniver, økser og grytesett samt en okse lagt ned i en for oss oversiktlig orden. Deretter ble det lempet en del steinblokker over gjenstandene

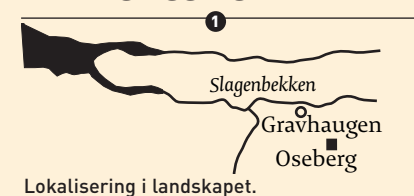
og oksen. Det haugbyggerne nå gjorde, kan høres underlig ut, men de bygde den nordre delen av haugen av torv slik at den dekket over taket av gravkammeret og hele akterskipet. Sørgavlen av gravkammeret stod fortsatt åpen.

Hvordan kan vi vite dette? Det er gjennom analyse av jordlagene vi kommer fram til denne konklusjonen. Jordlagene i haugen er på ingen måte ensartede, og fotografiene av haugen avslører at den består av mørk torv mot nord og lysere torv mot sør. Skillet mellom torvlagene går tvers gjennom haugen omtrent ved masten. Professor Anton Wilhelm Brøgger beskriver i statspublikasjonen (1917:136–137) det vi kan se på fotografiene, nemlig at den mørke torven i nordre del av haugen må være lagt før den lysere grå i søndre del, på grunn av hellingsvinkelen. Han var altså klar over at haugen var bygd i ulike faser, men det var ikke et tema han valgte å utdype nærmere.

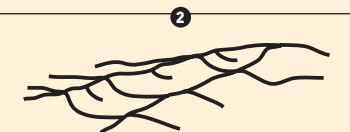
Fase 6: Rituelle ofringer

Forskipet stakk fremdeles ut av den halve haugen. Stevnen pekte mot sør, og forsskipet utgjorde en slags scene. Gavlen til gravkammeret stod åpen, og det ble satt ►

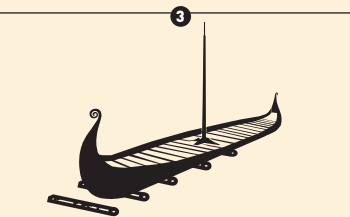
Haugleggingens faser

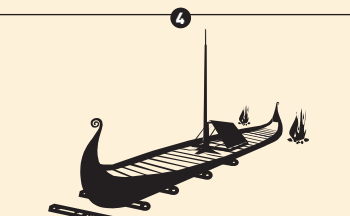
Lokalisering i landskapet.

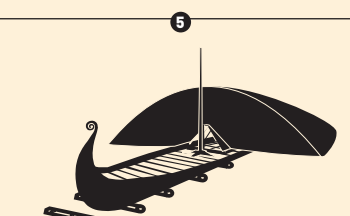
Grøften graves.

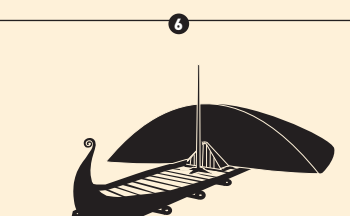
Skipet plasseres.

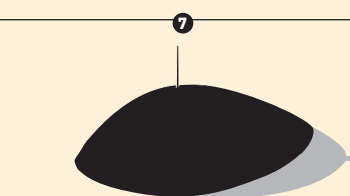
Gravkammeret bygges.

Halvdelen av haugen bygges.

Kvinnene legges i gravkammeret.

Haugen gjøres ferdig.

Neste oppslag: Fase 6 slik tegneren Anders Kvåle Rue forestiller seg at ritualet kan ha foregått. ►

HVA SKJELETTRESTENE FORTELLER

Skjelettene ble analysert flere ganger, senest på 1920-tallet av professor Kristian Emil Schreiner. Analysene hans forteller at den eldste kvinnen var ca. 50–70 år, sterkt preget av kronisk leddgikt, med sammenvokste virvler i halsregionen og fiksert i en framoverlutet posisjon. Kjeve-restene viser at hun sannsynligvis var ganske tannløs. Hun er beregnet til å ha vært ca. 1,55 meter høy, men på grunn av krokrygget har hun neppe vært over 1,5 meter. Den yngste kvinnen var mellom 25 og 40 år. Det var bare fragmenter igjen av skallen, kjevene med tenner, og et kragebein.

Alle skjelettrestene ble gjenbegravet i haugen i 1948.

Var den eldste en volve?

Den eldste kvinnen har ikke vært til særlig nytte i gårdsdriften – hun var full av forkalkninger som følge av leddgikt, tannløs og krokrygget. Men hun kan ha hatt kunnskap om kult og religionsutøvelse, og dermed hatt vesentlig innflytelse i det øvre sosiale sjikt i samfunnet. Kanskje hadde hun en del av ansvaret for offisiell kultutøvelse? Forklaringen professor Schreiner kom med i 1927, om at hun representerte et lite tap for samfunnet som offer til den døde, virker da ikke lenger troverdig. Kanskje var hun en mektig volve, en spåkvinne som visste å se inn i framtiden?

Skjelett-delene lå dels i gravkammeret og dels i innbruddsgangen, som kom inn fra sør og fram til gravkammeret. Det fins flere og bedre bevarte skjelett-deler av den eldste enn av den yngste kvinnen. Mesteparten av skjelettet av den eldste lå foran masten og var trukket ut av gravkammeret. Noen av skjelett-delene ligger i anatomisk riktig orden, og det viser at liket ikke var gått fullstendig i forråtnelse da det ble slept ut av gravkammeret. Dette kan tyde på at åpningen av gravkammeret skjedde relativt kort tid etter at graven ble lukket.

Hvis den yngste kvinnen døde først, lå hun død sommeren over. Det er da sannsynlig at hun ble lagt i en midlertidig grav, mens forberedelsene for hauglegging pågikk. Da har nok liket båret preg av en mellomlagring på tre til fire måneder, og nedbrytningsprosessen har vært godt i gang da hun ble lagt i gravkammeret.

Den eldste kvinnen kan ha blitt rituellet drept i forbindelse med ofringene i fase 6, som et av høydepunktene under ofringene på den rituelle arenaen. Hun ble lagt i gravkammeret, som deretter ble lukket.

Bevaringsforholdene, som har vært optimale for epler og blåbær, kan også ha vært gunstige for bevaringen av den eldste kvinnens legeme. Levningene hennes ville da være i en annen forfatning enn den yngste kvinnens da haugbruddet fant sted, relativt kort tid etter haugleggingen. Skjelette-ringsprosessen (forråtnelsen av kjøttet) var da godt i gang da haugbryterne slepte likene opp av gravkammeret. Da var den eldste kvinnens legeme ikke fullt ut skjelettet, slik den yngste kvinnens lik sannsynligvis var.

Ble den yngste ofret?

Det er trekk ved den yngste kvinnen som slett ikke synes å peke mot et liv som dronning. Schreiner opplyser: "Hele hjerneskalen har åpenbart vært utsatt for et sterkt tryk fra siden før den er bli sprængt. Både høire del av pandebenet og den tilstøtende del av høire isseben er tydelig flattrykt. De fleste av brudlinjene er åpenbart av temmelig gammel dato. En uttalt fargeforskjel mellom de to hovedstykker av pandebenet taler for at de længe har ligget skilt fra hverandre i forskjellige jordlag."

Skallebeinas fargeforskjeller og tilstand kan ikke bare være resultat av press fra jordmasser. Skallefragmentene viser at skallen har blitt knust og delene spredd som følge av menneskelig aktivitet. Kvinnens skalle har blitt sprengt før eller samtidig med haugbruddet. Hva som da skal forstås med "et sterkt tryk fra siden før den er bli sprængt", er et meget interessant spørsmål. Hvis vi kunne få analysert disse skadene om igjen, ville vi kanskje kunne si noe om hvilke hendelser denne skallen ble utsatt for.

Det høyre kragebeinet beskriver Schreiner slik: "Det gjenværende stykket har en længde av 93 mm. Langs randen av brudstedet findes tydelige kallusrester, disse fortsætter også indover brudflaten. Det har således åbenbart på dette sted været et brud av kragebeinet som endnu ikke var fuldstændig tilhelet ved dødens indtræden."

Den yngste kvinnen hadde altså et brukt kragebein, og skallen ble sprengt enten idet hun døde eller samtidig med haugbruddet. Dette er indisier som tyder på vold. Parallellt til en slik voldelig behandling finnes i den eneste øyenvitneskildringen som er bevart av en vikingbegravelse. Det er den arabiske reisende Ibn Fadlan som beskriver en høvdingbegravelse ved Volga omkring år 921. Der ble en trellekvinne rituellet voldtatt og drept som del av døderitualen. Vi kan ikke vite om det ble gjennomført noe lignende på Oseberg, men de skadene som finnes på skjelett-delene etter den yngste kvinnen, kan tyde på at hun har vært utsatt for vold.

Skjelettet av den eldste kvinnen.

Skjelettresten av den yngste kvinnen.

► inn senger, lagt inn dundyner, vevsaker og små bøtter, samt store mengder vevde tekstiler, fire dyrehodestolper, flere tre-kister og mye mer.

Kvinnene må deretter ha blitt lagt inn i gravkammeret. Hvis det foregikk en menneskeofring, er det sannsynlig at den fant sted i denne fasen, som del av de rituelle hendelsene. Sørgavlen til gravkammeret ble så lukket med planker, trolig ganske hurtig, for plankene var ikke tilpasset gavlen. Etter lukkingen av gravkammeret startet innredningen av forskipet. Ritua-lene på scenen inkluderte plassering av vognen, fire sleder, flere senger, tønner, slededrag, en dyrehodestolpe og mye mer. Over disse gjenstandene satte folk i gang en massiv dyrefring i og utenfor forskipet. Femten hester, fire hunder og enda en okse ble nå rituellet drept. Hele forskipet må ha vært badet i blod.

Skipet lå nå med fire årer ut gjennom årehullene, samtidig som det var festet til en stor steinblokk med en diger trosse forut. Om Osebergskipet skulle forlate haugen eller gjøre landgang på symbolsk vis, vil vi aldri kunne avgjøre.

Da området omkring sørgavlen og masten ble gravd fram i 1904, ble mesteparten av skjelett-materialet funnet utenfor gravkammeret. Det har vist seg at det må ha vært folk inne i gravkammeret relativt kort tid etter at haugen ble ferdig. Likene har blitt slept ut, og mye av dem ble fraktet bort. De som var inne i gravkammeret, har romstert og brakt ut likene før kammeret falt sammen av press og trykk i haugen. Store deler av skjelettet etter den eldste kvinnen lå igjen i innbruddsgangen, like foran masten. Det arbeides fortsatt med å utrede detaljene omkring disse hendelsene, basert på funnopplysningene i dagbøker og analyser av fotografier.

Fase 7: Haugen bygges ferdig

Det ble nå lagt store mengder bruddstein over gjenstandene og dyrene i forskipet. Tanken om at haugbyggerne ønsket å bevare gjenstandene for all framtid, har lite for seg, for over det fullastede forskipet ble det plassert tonnevis med steinblokker som knuste gjenstandene.

Hvorfor la de all denne steinen i og rundt skipet? I mange hauger ligger det stein over graven, og slike røyser har ikke arkeologene noen vitenskapelig forklaring

på. Folklore og sagamateriale gir ulike forslag. Det kan ha blitt gjort for å hindre at de døde gikk igjen, eller for å feste skipet.

Den søndre delen av haugen som dekket forskipet ble deretter dekket av torv, og haugen fikk sin endelige utforming. Det er fortsatt noen uklare omkring lukkingen av haugen, på grunn av de omrotede forholdene foran masten og spor etter sjakter i profilene som synes å føre ut mot øst og vest fra gravkammeret. Haugen stod trolig ferdig i september. Det er biologen Jens Holmboe som gjennom plan-teanalyser har kunnet konstatere at det var bevart planterester fra vår og høst i materialet. Professor Arne Emil Christensen formulerte denne viktige iakt-takelsen i 1992: "Haugen må delvis ha vært bygd før gravferden. Det kan vi se av torven som haugen er bygd av. Den har forseglet og bevart vårblomster på den gamle markoverflaten, mens det i gravkamme-ret ble funnet høstblomster."

I tillegg ble det funnet villepler og blåbær i bøtter i gravkammer og forskip, noe som entydig viser at haugen ble lukket om høsten, trolig i september, senest oktober. Vi nærmer oss dermed et minimums tids-spenn for haugbyggingen på fire måneder, et tidsspenn som gir oss en pekepinn om døderitualer som ikke minner om vår tids gravferd.

Gåten om kvinnene

Om begge kvinnene ble gravlagt, eller om den ene ble ofret med den andre i et religiøst ritual, er et spennende spørsmål. Ofte kan vi lese om Osebergdronningen, men vet vi noe om at en av kvinnene var dronning? Kan de ha hatt andre posisjoner i vikingtidssamfunnet? Ble en av dem ofret med den andre, og hvem var i så fall hovedpersonen?

Den eldste kvinnen som er best bevart, kan være ofret sammen med den yngste, som kan ha lidd en naturlig død. Det er også mulig at den eldste kvinnen var hovedpersonen og at den yngste ble tatt av dage med

Over: Oseberghaugen sett fra lufta. Skipet ble ført fram gjennom det skogkledde bekkefare. Til venstre: Osebergskipet i Vikingskipshuset på Bygdøy.

KIMMERIK RIGENS JOHNSEN

slag mot skallen. En annen tolkning er at kvinnene døde samtidig av sykdom. Vi kan heller ikke utelukke at det er mor og datter som ligger i haugen.

Begge kvinnene har klare spor etter utviklede muskelfester, noe som tyder på at de har utført kroppsarbeid. Kanskje veving? Det er slitasjemerker ved tannhal-sene til den yngste kvinnen, og denne observasjonen har fått stor betydning. Professor K.E. Schreiner påpekte: "Det er indlysende, at de her beskrevne furer på tændene må være frembragt ved flittig bruk gjennom længe tid av en metalnål som er brukt som tandstikke."

Dette var faktisk Schreiners kronargu-ment for å bestemme den yngste kvinnen som dronning: At hun brukte tannstikker! Det var tegn på "en kulturens forfinelse", ifølge Schreiner.

I dag kan vi konstatere at slike slita-sjespor kan være resultat av bruk av for eksempel synåler, noe disse kvinnene hadde god tilgang til. Hvis vi skal si noe om kvinnenes stilling ut fra skjelett-materialet, kan vi bare konstatere at de har hatt kroppsarbeid som har utviklet muskelfes-tene. Om den ene hadde sosial forrang, er ikke mulig å bedømme.

Målet for utgravningen i 1904 var å ta ut

skipet og gjenstandene det inneholdt. Da skipet var tatt ut, sluttet utgravningen. Haugen ble aldri totalundersøkt, og det er fascinerende å tenke på at vi fortsatt kan undersøke deler av den, inkludert skillet mellom den mørke og den lyse torven. Det hadde også vært spennende å ta ut skje-lett-materialet for å ta DNA-analyser – det kunne fortelle om det var mor og datter som ble begravd her. Måltrettede arkeolo-giske inngrep i framtiden vil kunne føre til ny og spennende viten.

Vil du vite mer?

■ FORFATTER

Terje Gansum er fil.dr. i nordisk arkeologi, og arbeider ved Midgard historisk senter på Borre.

■ BØKER

Fra jord til handling av Terje Gansum, i *Plats och praxis. Studier av nordisk førkristen ritual*, redigert av Kristina Jennbert m.fl., s. 249–286, Lund, Nordic Academic Press, 2002.

Oseberghaugen. *En stratigrafisk historie* av Terje Gansum og Thomas Risan, *Vestfoldminne 1998/1999*, s. 60–73.

Osebergdronningens grav. *Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys* av Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad og Bjørn Myhre, Schibsted, 1992.

Menneskeknoklene fra Osebergskipet av Kristian Emil Schreiner, i *Osebergfundet*, b. 5, redigert av Anton Wilhelm Brøgger, Hjalmar Falk og Haakon Schetelig, s. 81–109, Den norske stat, Oslo, 1927.

Osebergfundet, b. 1, redigert av Anton Wilhelm Brøgger, Hjalmar Falk og Haakon Schetelig, Den norske stat, Kristiania, 1917.